

відзначають, що інколи важко буває зрозуміти, де справжнє запрошення, а де ні, та якщо хтось говорить «*You really must come and see us one of these days*»(Ви дійсно повинні прийти до нас на днях), слід відповісти «*Thank you very much. I love meeting English people*»(Дуже дякую. Мені подобається зустрічатися з англійцями) та почекати на уточнення дати зустрічі [16, с. 84].

Дослідники визначають той факт, що у Великобританії та в США фраза «*Давай пообідаємо разом*» може вживатися не як запрошення пообідати, а як повсякденна формула прощання, яка означає приблизно таке: «*Я отримав таке задоволення від бесіди з тобою, що я б не був проти коли-небудь знову зустрітися*». Наведемо оригінальне висловлювання з монографії по міжкультурній комунікації: «...it is common in the UK and in North America ... to use the phrase, «*Let's have lunch*», not as a serious invitation to have lunch but simply as a casual way of saying «*goodbye*». The invitation is no more than to say something like, «*I've enjoyed the conversation and wouldn't mind getting together again sometime*» [18, с. 274]. Таким чином, запрошення є стандартною мовленнєвою формулою, яка вживається при прощанні. Запрошуючи на ланч, адресант не має на увазі, що цей ланч коли-небудь відбудеться. Прагматичне значення даного запрошення – показати адресату, що бесіда була приємною адресанту, що він не заперечував би коли-небудь пообідати разом. У тому випадку, якщо за зробленим запрошенням при прощанні не йде більш конкретне уточнення дати та місця зустрічі, воно не може бути розцінено адресатом як щире. Пор.:

Lord Henry took up his hat and gloves. «You are very pressing, Basil, but I am afraid I must go. I have promised to meet a man at the Orleans. Good-bye, Mr .Gray. Come and see me some afternoon in Curzon Street. I am nearly always at home at five o'clock. Write to me when you are coming. I should be sorry to miss you» (Oscar Wild «The Picture of Dorian Gray» p. 26).

або:

«I must go, Basil,» he answered.

«Very well,» said Hallward; and he went over and laid down his cup on the tray. «It is rather late, and, as you have to dress, you had better lose no time. Good-bye, Harry. Good-bye, Dorian. Come and see me soon. Come to-morrow.»

«Certainly.»

«You won't forget?»

«No, of course not,» cried Doria (Oscar Wild «The Picture of Dorian Gray» p. 43).

Передзавершальний МКБ запрошення, який пом'якшує момент розставання, є десемантизованим та конвенціональним засобом, його основне прагматичне значення полягає у підтриманні гармонічних відношень між співрозмовниками. Вживаючи мовленнєві формули запрошення, комуніканти реалізують стратегію позитивної ввічливості, направлену на демонстрацію поваги до співрозмовника. Перспективним вважаємо вивчення інших передзавершальних метакомунікативних одиниць у фінальному етапі діалогічної взаємодії.

Література

1. Бырдина Г. В. Функционально-содержательные типы диалогов в русском языке / Г. В. Бырдина // Актуальные проблемы филологии в вузе и школе. – Тверь, 1992. – С. 93-95.
2. Гольдин В. Е. Этикет и речь. – Саратов: Саратовск. гос. ун-т, 1978. – 112 с.
3. Драздаускене М. – Л. А. Контактостанавливающая функция речи / Автореф. Дисс. на соиск. уч. ст. к. ф. н. М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1970. – 10 с.
4. Жумагулова Б. С. Категория контактности между партнерами коммуникации. – Сб. научн. тр. / Моск. пед. ин-т ин. яз. им. М. Горька. – М., 1983. – Вып. 209. – 23 с.
5. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Наука, 1969. – 307 с.
6. Почепцов Г. Г. Фатическая метакоммуникация // Семантика и прагматика синтаксических единиц. Сб. ст. Калинин: КГУ, 1981б. – С. 52-59.
7. Почепцов Г. Г. (мл.) Язык и коммуникация: некоторые понятия // Текст как психолингвистическая реальность. – М., 1982. – С. 3-7.
8. Тарасов Е. Ф. Место речевого общения в коммуникативном акте // Национально-культурная специфика речевого поведения. М., 1977. – С. 67-95.
9. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. – М.: Рус. яз., 1982. – 126 с.
10. Чхетиани Т.Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации. Дисс. ... канд. филол. наук. – Киев, 1987. – 203 с.
11. Шагаль В.Э. Арабский мир: пути познания. Межкультурная коммуникация и арабский язык. – М.: Институт востоковедения РАН, 2001. – 287 с.
12. Brislin, Richard. Understanding Culture's influence on Behavior. 2nd edition. – London: Harcourt College Publishers, 2000. – 336 p.
13. Conversational Routine: Explorations in standardized communication situations and prepatterned speech. / Ed. by F.Coulmas. – The Hague etc.: Mouton, 1981. – 331p.
14. Goffman, Erving. Interaction ritual: Essays on face-to-face behaviour. – L.: Penguin, 1972. – 270 p.
15. Laver J. Linguistic Routine and Politeness in Greeting and Parting // Conversational routine. – The Hague etc., 1981. – P. 289-304.
16. Rubin, Joan. How to Tell When Someone is Saying «No» Revisited // Wolfson Nessa and Judd Elliot (eds.). Sociolinguistics and Language Acquisition. – Rowley, London, Tokio: Newsbury House, 1983. – P.10-17.
17. Schegloff E., Sacks H. Opening up closings // Semiotica. – Amsterdam etc., 1973. – Vol.8, №4. – P.289-327.
18. Scollon R., Scollon S. Intercultural Communication: A Discourse Approach. Second Edition. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2001. – 316 p.
19. Wolfson Nessa, Lynne D'Amico-Reisner, and Lisa Huber. How to Arrange for Social Commitments in American English: the Invitation // Wolfson, Nessa and Judd, Elliot (eds.). 1983. – P. 116-128.

Костусяк Н. М., Межов О. Г.

СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ОЗНАКИ АДРЕСАТНОЇ СИНТАКСЕМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Лінгвістичні студії останніх років створили сприятливий ґрунт для дослідження такого суперечливого граматичного явища, як синтаксема. На сьогодні вона залишається одним з найбільш дискусійних об'єктів у наукових працях. Незважаючи на різноманіття дефініцій, у яких синтаксему розглядають з різних позицій, серед мовознавців досі немає єдиного погляду на її сутність, статус та диференційні ознаки. До найскладніших питань у лінгвістиці належить і класифікація цих компонентів. Причина складності їхнього опису полягає в неоднорідності та різноманітності властивостей синтаксем. Задекларовані питання свідчать, що всебічна характеристика аналізованих компонентів є важливим кроком для вдосконалення синтаксичної типології в сучасній українській мові.

В історії синтаксису відомі різні спроби опису компонентів речення. Традиційна граматики пропонує аналіз головної синтаксичної одиниці за частинами мови, членами речення і морфологічними категоріями, залишаючи у такій спосіб без уваги семантико-синтаксичний та комунікативний (темо-ремне членування) аспекти. З розвитком теорії комунікації розроблено функціональний аспект речення, який, на думку Б. О. Абрамова, має переваги перед іншими [1, с. 99]. Функціональний підхід значно розширив межі традиційного розуміння речення. У системі наявних дефініцій головної синтаксичної одиниці переважає розгляд його компонентів з урахуванням міжрівневої взаємодії. В україністиці синтаксичні конструкції як двобічні мовні явища розглянуто у працях І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка, М. В. Мірченка та ін. Проте вказані питання потребують глибшого вивчення, оскільки до сьогодні ще не створена загальноприйнята класифікація субстанціальних компонентів, також немає єдиного погляду на синтаксему, по-різному трактується мовознавцями межі семантично елементарних речень, детального розгляду потребують різні категорії речення, найбільшою мірою це стосується категорії адресатності. Актуальність нашого дослідження значною мірою зумовлена сучасними новаторськими підходами до тлумачення мовних явищ, що забезпечує комплексний аналіз адресатної одиниці у семантико-синтаксичній структурі елементарного простого речення. Мета праці полягає в системному вивченні адресатних синтаксичних одиниць, визначенні їхніх семантико-граматичних особливостей на матеріалі сучасної української літературної мови. Відповідно до поставленої мети накреслено такі завдання: 1) вирізнити й охарактеризувати семантичні різновиди адресатних синтаксем залежно від семантичних типів предикатів; 2) дослідити семантичні процеси ускладнення аналізованих компонентів; 3) описати морфологічні засоби вираження семантико-синтаксичної категорії адресатності; 4) з'ясувати співвідношення семантико-синтаксичної структури речення з його формально-синтаксичним та актуальним членуванням (на матеріалі адресатних синтаксем).

У сучасній вітчизняній граматиці набула важливого значення проблема опису семантичної організації речення. Центральним компонентом головної синтаксичної одиниці виступає предикат, який виконує першорядну роль для конститування її семантичної структури. Він впливає на вибір тих чи тих субстанціальних синтаксем, «тобто імплікує їх появу своїм значенням»[4, с. 28]. Адресатний компонент як один з різновидів субстанціальних одиниць входить у валентну рамку предиката і зазвичай перебуває у правобічній позиції: *...вона троянди кидала йому* (Л. Костенко). Семантична диференціація предикатів дає змогу виділити семантичні варіанти адресатних синтаксем. Основним семантичним варіантом адресатності виступає синтаксема у функції адресата дії: *Подарував їм для жінок прикраси* (Л. Костенко). У лінгвістиці усталилася думка про те, що дієслово-предикат не тільки прогнозує функції залежних субстанціальних компонентів, а й чітко визначає їхню кількість. Ієрархічно верхніми предикатними одиницями, які визначають наявність адресата, вважають семивалентні дієслівні предикати [10, с. 295; 13, с. 76; 8, с. 270, 272]. Це дієслова із семантикою переміщення об'єкта за допомогою транспорту. Крім адресатного компонента, вони вимагають заповнення таких позицій лівобічної і правобічної валентності: суб'єкта, об'єкта, інструменталія, локатива із значенням вихідного пункту руху, шляху руху і кінцевого пункту руху, наприклад: *Тарас віз вику (худобі) з поля (до двору) (нідводою) (мимо церкви)* (Вас. Шевчук); *Вої ...везли (кіньми) з сусідніх селищ вино (ханові) (через степи) (до палацу)* (Д. Міщенко); *(Люди) ...везли (майстрам) (з-за кордону) (човнами) через аоріатику до Венеції далматинські дуби* (П. Загребельний). Адресатна синтаксема входить у валентну рамку також шестивалентних дієслів, що передбачають реалізацію суб'єкта, об'єкта, адресата, інструменталія і двох локативних синтаксем: *...він теж (робітником) возив ...грузовиком тол у потерну з аеродрому* (О. Гончар); *Харч лебедям (люди) возили велосипедом (з хати) (до озера)* (П. Загребельний). Адресати потрапляють у валентне оточення п'ятивалентних дієслів. Залежні від них іменники виконують роль суб'єкта дії, об'єкта дії, адресата дії, вихідного та кінцевого пунктів руху: *Вона винесе йому води (з хати) (у двір)* (Вал. Шевчук); *...сотниківна винесла йому ...гличка (з хати) (у двір)* (Вал. Шевчук). Адресатні компоненти засвідчені у реченневих побудовах з чотиривалентними предикатами, які вимагають суб'єкта, об'єкта, адресата, інструменталія: *Я вже й листа матері написала (ручкою)* (М. Колесник). В ієрархічній структурі семантико-синтаксичної валентності зазначені вище класи дієслів становлять своєрідну периферію, оскільки вони є маловживаними. В українській мові поширеною є сполучуваність адресатної синтаксеми з тривалентним предикатом дії із семантикою «давання»: *Босяркевич вручив Терентію... список* (М. Колесник); *...(твоя) мати віддала мені (святковий батьків) одяг...* (Є. Гуцало); *...він, Павло, дає матері гроші* (В. Петльований).

У семантично неелементарному реченні адресатні синтаксеми можуть бути ускладнені іншими субстанціальними значеннями. Таке явище спостерігаємо у двоскладних реченнях із подвійним синтаксичним зв'язком, де датив перебуває в синтаксичній залежності від двох дієслів: *Князь Добромир наказав друзині готуватися до бою* (В. Малик) ← *Князь Добромир наказав друзині + Друзиня готуватиметься до бою*. У структурах зазначеного типу аналізована синтаксема виражає складне значення адресатного об'єкта дії – потенційного суб'єкта дії. За деяких контекстуальних умов на значення адресатності може нашаруватися також семантика посесивності. Така синтаксема перебуває «поза експліцитною предикатною валентністю»[6, с. 117].

Своєрідну периферію реченневих структур з адресатами формують конструкції, верхнім компонентом яких виступають прикметники та відприкметникові компаративні деривати в імперативній формі (останню репрезентують аналітичні компоненти *будь, будьмо, будьте, хай (нехай) буде, хай (нехай) будуть*). У таких синтаксичних одиницях маємо семантичне ускладнення аналізованих синтаксем, оскільки вони передають складне адресатно-суб'єктне значення, наприклад: *Люди, будьте тильні!* (Я. Майстренко); *Григорію, будь обережний...* (Вас. Шевчук); *...дочко, будь у всьому обачна* (М. Олійник); *(Дитино), будь мудріша* (Т. Яковенко). Синтаксичні конструкції із зазначеними компонентами являють собою семантично складну структуру, в якій ключний відмінок «виступає конденсатом згорнутого речення і, приєднуючись до базового речення, вихідну адресатну семантику доповнює семантикою потенційного суб'єкта при предикатах в імперативній формі» [6, с. 140]. Наприклад, речення типу *Будь мужнім, Панасе...* (І. Пільгук) утворилося від складної синтаксичної конструкції *Хтось (суб'єкт дії, мовець) попросив, наказав і под. (дія суб'єкта-мовця) Панаса (об'єкт-адресат дії,*

співбесідник), *щоб він (Панас)* (суб'єкт потенційного стану, співбесідник) *був мужнім* (потенційний і бажаний для мовця якісний стан співбесідника). У межах реченнєвих структур з адресатно-суб'єктним вокативом можна виділити кілька типів. З урахуванням морфологічного різновиду імператива аналізовані конструкції поділяємо на такі групи: 1) речення з імперативними предикатами дії: – *Пиши, голубе мій...* (В. Дарда); *Чоловіче мій, запрягай коня!* (Л. Костенко); 2) речення з імперативними предикатами процесу: *То ж веселіться, лодоньки, на людях* (Л. Костенко); 3) речення з імперативними предикатами стану: – *Запам'ятай його, сину!* (А. Дімаров); 4) речення з імперативними локативними предикатами: – *Лежи, лежи, Іване Михайловичу, як тобі зручніше* (В. Петльований); – *Сядь тутечки біля мене, ладо моя...* (Р. Федорів); 5) речення з імперативними предикатами якості та якості-відношення, які формують власне прикметники або ступеньовані прикметникові компоненти разом з імперативною формою дієслівної зв'язки *бути*: *Будь вірним своєму слову, хане...* (Р. Іванчук); *(Дитино), будь мудріша* (Т. Яковенко).

Семантична категорія адресатності має в сучасній українській мові спеціалізовані морфологічні засоби вираження. Як зазначає І. Р. Вихованець, «кожний відмінок має первинну семантико-синтаксичну функцію, яка відбиває його спеціалізацію у граматичній системі мови та найширші можливості використання» [6, с. 59]. Це означає, що за кожною із субстанціальних синтаксем закріплені певний відмінок-домінанта, усі інші морфологічні форми вираження кваліфікують як периферійні. Варто зазначити, що адресатну синтаксему репрезентує незначна кількість морфологічних варіантів. Із семантико-синтаксичною функцією адресата дії насамперед пов'язаний давальний відмінок. За такої умови датив «грунтується передусім на семантико-синтаксичній ознаці пасивності, а також фінальної спрямованості дії на адресата в її цільовому різновиді. У зв'язку з цим він поєднується з дієсловами, які позначають цілеспрямовану дію» [8, с. 73]. Лексичне наповнення давального відмінка ґрунтується на вираженні ним істот, переважно осіб, в інтересах яких або на шкоду яких відбувається дія, наприклад: *Дав мені пан п'ятсот злотих...* (М. Малиновська); *На прощання Рудзинський намагався неодмінно щось подарувати гостеві* (В. Дарда); *Ми даруємо тобі, і всім князям, і воєводам, і боярам, і твоїм дружинникам, і воєм життя!* (В. Малик); *...за ті гроші мені купили волю* (В. Шевчук). На думку, О. К. Безпояско, «функція адресата формується з урахуванням не лише відмінкової форми у ролі адресата; спеціалізація семантико-синтаксичних ознак адресатності відбувається у так званих «семантичних комплексах», де об'єднані навколо предиката аргументні суб'єкт, адресат, об'єкт [5, с. 40]. Наприклад, у реченні *...ви мені ...подарували перстень...* (В. Шевчук) предикат *подарували*, крім адресатної синтаксеми *мені*, у ролі залежних компонентів вимагає суб'єкта *ви* та об'єкта *перстень*. У такому ж оточенні перебуває давальний відмінок, який визначається валентністю поодиноких предикативних якісних прикметників типу *винний*: – *А що тобі дунайські болгарі, князю, винні?* (Б. Лепкий).

Давальний відмінок, крім суто адресатного значення, може функціонувати із семантикою адресатної посесивності. Й. Ф. Андерш зауважує, що вказана грамама одночасно залежить від дієслова й іменника. Відповідно до цього вона є компонентом структур, які характеризуються наявністю опорного дієслова і пов'язаного з давальним опорного іменника [3, с. 222-226, 228-232; 2, с. 39]: *Славута обрізав коневі котито* (В. Малик); *...молодий князь прохромив ним груди нападникові* (В. Малик). Адресатно-посесивна функція давального відмінка великою мірою ґрунтується на транспозиційних процесах. Як зазначає І. Р. Вихованець, «давальний посесивний формується на основі семантико-синтаксичних ознак атрибутивної субстанціальності» [6, с. 119]. Такого типу транспозиційний процес складається з кількох ланок. За комунікативної необхідності з метою конденсації висловлення давальний переміщується у придієслівну позицію «внаслідок об'єднання двох семантично елементарних речень, друге з яких, зазнавши редукції предиката із значенням належності, згорнулося в невластне субстантивне словосполучення, опорним компонентом якого став об'єкт (предмет) володіння, а залежним – суб'єкт володіння у формі родового відмінка» [9, с. 19]. Далі трансформаційний ланцюг продовжує перетворення першого елементарного речення і невластне субстантивного словосполучення на просте ускладнене речення, в якому грамама родового відмінка заступає грамама давального. Отже, транспозиційні процеси відбуваються в такій послідовності: *Вітер... надимає йому (Котикові)... сорочку...* (В. Винниченко) ← *Вітер надимає сорочку + сорочка його (Котика)* ← *Вітер надимає сорочку + Він (Котик) має сорочку*.

Периферію власне-відмінкового функціонування адресатної синтаксеми становить родовий відмінок: *...для студбатиців привезли зброю найновішого зразка* (О. Гончар). Зазначений тип транспозиційного генітива ґрунтується на давальному відмінкові, для якого семантико-синтаксична функція адресатності є первинною, пор.: *...для студбатиців привезли зброю найновішого зразка* (О. Гончар) і *Студбатицям привезли зброю найновішого зразка*.

В адресатну сферу давального відмінка може потрапляти також відмінкова форма кличного. У цій позиції засвідчені такі різновиди вокатива: семантично складний кличний (кличний адресата – потенційного суб'єкта дії), семантично складний кличний акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта і кличний однокомпонентного речення як конденсат адресатно-предикатно-суб'єктної структури [8, с. 79]. Конструкції з вокативом адресата вольової дії – потенційного суб'єкта дії являють собою семантично складну структуру, в якій кличний відмінок «виступає конденсатом згорнутого речення і, приєднуючись до базового речення, вихідну адресатну семантику доповнює семантикою потенційного суб'єкта при предикатах в імперативній формі» [6, с. 140]. Отже, іменник, який має морфологічні показники кличного відмінка, перебуває у відповідному зв'язку з двома предикатами, один з яких своєю семантико-синтаксичною валентністю визначає наявність об'єктної синтаксеми, а другий вимагає компонента у ролі суб'єкта дії. Відповідно до цього для вокатива характерний синкретизм, оскільки у змісті аналізованої грамами одночасно представлені дві сфери – суб'єкта та об'єкта. Крім того, варто звернути увагу й на предикатні компоненти вихідних реченнєвих структур. Предикат першої реченнєвої структури переважно із значенням мовлення, спілкування зазнає синтаксичної редукції. Репрезентантами предикатної синтаксеми другого речення виступають дієслова із семантикою дії, рідше – процесу, стану, якості. Транспозиційну природу кличного відмінка можна продемонструвати на основі таких

прикладів: *Осьмомисл і сьогодні просив її по-давньому: – Заспівай мені, мамо... (Р. Федорів) ← Осьмомисл просив маму, щоб вона (мама) йому заспівала.*

Вокатив із семантикою акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта сформувався внаслідок нівеляції первинної супровідної семантико-синтаксичної функції потенційного суб'єкта й переміщення вказаної грами в позицію детермінантного компонента, залежного від предикативної основи речення, наприклад: *А хто вона, діду, людина ота? (О. Довженко); Тарасе, ми зневірилися, упали духом (Вас. Шевчук); От і настає, Лесю, хвилинка, коли треба і нам братися до діла (М. Олійник).* Подані структури, крім ознаки автономності, засвідчують актуалізацію адресатної семантики вокатива.

На думку І. Р. Вихованця, семантико-синтаксичну функцію адресата мовлення – потенційного суб'єкта дії виконують автономно вжиті грами кличного відмінка [8, с. 78]. Вокативні речення дослідник вважає утвореннями синтаксемного характеру, які «в семантико-синтаксичному плані членуються на дві конститутивні синтаксеми, одна з яких є лексично вираженою, складного семантико-синтаксичного змісту (суб'єктно-адресатна семантика), а друга – лексично не вираженою, нульовою (предикатна семантика)» [7, с. 61]. Отже, функціонування вокативних конструкцій великою мірою ґрунтується на редукції імперативних предикатів, а тому форми кличного відмінка у позиції автономного синтаксичного утворення доцільно кваліфікувати як конденсати речення, синкретичні компоненти. І. Р. Вихованець вважає, що «кличний відмінок, очевидно, варто визнати першим за рангом реченнєвотвірним відмінком, оскільки він майже в усіх випадках виступає конденсатом суб'єктно-предикативно-адресатної структури» [6, с. 143]: – *Ладо мій... волостелине... (Р. Федорів); Лесю, Лесю!* (М. Олійник); *Добромире-е-е!!! (Р. Федорів); Ой коню, мій коню (Вас. Шевчук).*

Компоненти з адресатною семантикою варто розглянути також з урахуванням формально-синтаксичного рівня мови. З формально-синтаксичного боку адресатна синтаксема, виражена давальним відмінком, виконує роль «придієслівного напівслабокерованого другорядного члена речення» [8, с. 73]. На особливу увагу заслуговують прийменникові форми родового. На наш погляд, вид підрядного зв'язку між ними та опорним дієсловом має дещо слабший вияв, ніж за умови сильного керування, але водночас він тісніший порівняно із слабким керуванням. Тому вважаємо за потрібне надати йому статусу напівсильного керування: *...для студбатівців привезли зброю найновішого зразка (О. Гончар).*

Вважаючи формально-синтаксичні ознаки кличного відмінка як носія адресатно-суб'єктного значення, можемо стверджувати, що вказаний компонент виступає своєрідним доповненням до основних засобів вираження підметової позиції. За такої умови сферою його поширення виступають спонукальні речення з імперативними предикатами. Конструкції з кличним відмінком та імперативними одиницями засвідчують, що у них наявні типові для предикативного зв'язку елементи форми координації. «Тут дієслівні присудки у формі другої особи наказового способу вимагають другособового з функціонального погляду кличного відмінка іменників, а підмет (кличний відмінок) підпорядковує присудок формою числа» [14, с. 195], пор.: *Заходь, заходь, Григорію!* (Вас. Шевчук); *Заспівай мені, друже боярине, пісню про місяця-князя (В. Малик) і – Заходьте, люди добрі! – запросив Григорій (Вас. Шевчук); Заграй, музика, заспівайте, ангели в небі... (О. Довженко).* У руслі формального підходу розглянемо кличний відмінок із семантикою акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта. За такої умови вокатив перебуває у периферійній формально-синтаксичній позиції детермінанта. Компоненти цього різновиду є найвіддаленішими від предикативного ядра. У структурі простих речень ступінь їхньої залежності від дієслова, на думку Н. Ю. Шведової, «сягає майже нуля» [15, с. 80]. Детермінантні члени речення у формі вокатива поєднуються з предикативним ядром слабким підрядним зв'язком, який ще називають зв'язком «вільного приєднання» [12, с. 40]: *Я багатьом, Тарасе, розповідав, а ти один почув душею, серцем... (Вас. Шевчук); Я, мамо, взю Йосипові рантові чоботи та одягну його шапку (Ю. Мушкетик); Царі, Мальво, зраджують, не радячись ні з ким (Р. Іваничук).*

Для відокремлення граматичної специфіки адресатної синтаксеми досить показовим є її співвідношення з комунікативним рівнем мови. За актуального членування речення в типових виявах вона виступає компонентом комплексної реми [8, с. 73]: *Франко/ безпосередньо присвятив Ользі небагато творів (Р. Горак); (Христя)/...відала Тоцьким батьківський сток (Ю. Мушкетик); Гетьман/ полки цареві запродав (Б. Лепкий); (Денис)/ ...продавав хутірським хлопцям на бубни (Г. Гютюнник); Я/ писав тобі листи, мамо... (Вал. Шевчук).* Адресат, репрезентований кличним відмінком, подібно до називного найчастіше виконує комунікативну функцію теми, наприклад: *Бобо, бабуню, / давай тікати! (О. Коломієць); Дядьку, / просніть (О. Коломієць); Ой ніченько, / туманом розстелись... (О. Богачук).* Проте контекст може змінювати це співвідношення внаслідок пристосування, модифікації висловлення в інтонаційному і змістовому плані до своєї мети, до свого комунікативного завдання. Великою мірою це стосується конструкцій, у яких грама кличного перебуває у постпозиції щодо предиката. Зокрема структура *Заспокойся, Клавочко... (Я. Майстренко),* функціонуючи в різних текстах з нерівнорядним комунікативним завданням, створює кілька комунікативних одиниць, що відрізняються актуальною інформацією. Класифікувати висловлення часто допомагають запитання, які з'ясовують спрямування комунікативного завдання. У висловленні *Заспокойся, Клавочко... (Я. Майстренко),* даючи відповідь на питання *Що наказали Клавоці?,* вирізняємо рему *заспокойся* і тему *Клавочко.* Якщо ж висловлення відповідає на питання *Кому наказали заспокоїтися?,* тоді ознакове слово (*заспокойся*) стає темою, а компонент із предметним значенням (*Клавочко*) – ремою. Конструкції з препозицією присудка (групи присудка), що функціонує в ролі теми, і постпозицією підмета (групи підмета) як репрезентанта реми І. І. Ковтунова називає «контекстуально залежними або синтагматично залежними» [11, с. 38]. Відповідну закономірність спостерігаємо в однослівних висловленнях нерозчленованого характеру з вокативом, який виконує роль реми, наприклад: – *Мальво! Мальво! Соломієчко! –* кликала на своєму подвір'ї, але ніхто чомусь не одізвався (Р. Іваничук); – *Любово! –* гукнув Ждан з порога (В. Малик); – *Мамо! Мамо! –* кинулися до матері діти (І. Пільгук).

Актуальне членування значної частини структур з грамою кличного відмінка у семантико-синтаксичній функції акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта та формально-синтаксичній детермінантній ролі великою мірою зорієнтоване як на порядок розташування компонентів, так і на їхню комунікативну

значущість. Зокрема у висловленнях *Я вами гордю, / панове...* (В. Симоненко); *Я для тебе горів, / український народ...* (В. Симоненко) грамема кличного виступає актуалізованим компонентом, тобто ремою. Проте у більшості структур такий кличний реалізує тему, наприклад: *Андрію Петровичу, / ви ж так йому допомагали!* (Я. Майстренко); *Сади Абхазії, / ви знов переді мною!* (В. Сосюра); *Панове судді, / я прошу пробачення* (Л. Костенко); *Полковнику, / вам лист від кошового* (Л. Костенко). Репрезентантом теми або її компонентом виступає вокатив не тільки в препозиції, а й у постпозиції: *От де зустрілися, / Панасе* (Ю. Яновський).

Отже, у сучасній українській літературній мові адресатна синтаксема функціонує як компонент, що має стосунок до семантико-синтаксичного, формально-синтаксичного, морфологічного та комунікативного рівнів мови. Урахування такого комплексу критеріїв дає змогу адекватно і всебічно проаналізувати зазначений тип синтаксичних одиниць. Подані у статті положення, на наш погляд, перспективні для подальшого вивчення цієї проблеми.

Література

1. Абрамов Б. А. Теоретическая грамматика немецкого языка. Сопоставительная типология немецкого и русского языков: Учеб. для студ. вузов. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2001. – 276 с.
2. Андерш Й. Ф. Семантична характеристика давального відмінка в сучасній українській мові // Укр. мова і літ. в шк. – 1974. – № 10. – С. 34-40.
3. Андерш Й. Ф. Дательный принадлежности в современном русском и украинском литературных языках // Сопоставительное исследование русского и украинского языков. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 222-238.
4. Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. – К.: Наук. думка, 1987. – 191 с.
5. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (Функціональний аналіз). – К.: Наук. думка, 1991. – 172 с.
6. Вихованець І. Р. Система відмінків в українській мові. – К.: Наукова думка, 1987. – 231 с.
7. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 222 с.
8. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови / Л. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К.: Унів. вид-во «Пульсар», 2004. – 400 с.
9. Городенська К. Г. Дериваційна природа давального адресатної посесивності //Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Випуск 5. – Донецьк: ДонДУ, 1999. – С. 19-22.
10. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
11. Ковтунова І. І. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения. – М.: Просвещение, 1976. – 239 с.
12. Малащенко В. П. Свободное присоединение предложно-падежных форм имени существительного в современном русском языке. – Ростов на/Д: Изд-во Ростов. ун-та, 1972. – 177 с.
13. Масицька Т. Є. Полівалентні дієслівні предикати у структурі простого речення // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. Журнал Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки (слов'янська філологія). – 1997. – № 12 – С. 46-48.
14. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій. – Луцьк: РВВ «Вежа»Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.
15. Шведова Н. Ю. Детерминирующий объект и детерминирующее обстоятельство как самостоятельные распространители предложения // Впр. языкознания. – 1964. – № 6. – С. 77-93

Котвицкая С. П.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НЕОЛОГИЗМОВ-КОНВЕРСИВОВ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Проблема обогащения лексики современного английского языка новообразованиями неоднократно становилась предметом исследований. Лингвисты предлагают различные трактовки понятия неологизма [3; 13; 15], уделяют значительное внимание словообразовательным механизмам неологизмов [4; 12], рассматривают закономерности образования новой лексики [9; 10], описывают структурно-семантические модели новых слов и продуктивные способы словообразования [2; 5; 6].

По мнению ученых, наряду со словосложением и суффиксацией, продуктивным способом образования неологизмов продолжает оставаться конверсия [1; 7; 8; 11; 16].

Цель данной работы – описать структурно-семантические особенности новых слов, образованных способом конверсии, в современном английском языке. Отсюда, нашими задачами являются: установить и описать производные единицы, появление которых может считаться результатом конверсии, выявить модели конверсии в современном английском языке, проанализировать морфологическую и семантическую структуру исходных основ с целью установления структурных особенностей производных слов и определения словообразовательного значения в их семантике.

В современной лингвистике понятие неологизма трактуется неоднозначно. Плодотворным можно признать разграничение неологизмов на лексические и стилистические, предложенное А. Н. Мороховским, который утверждает, что к первым принадлежат «новые слова, которые обозначают новые понятия или новые объекты», а ко вторым «новые слова, которые обозначают уже существующие понятия или объекты» [14, с. 103]. А. Н. Мороховский считает, что появление лексического неологизма связано с потребностями номинации и потребностями коммуникации. А появление стилистических неологизмов для наименования уже известных денотатов обусловлено потребностями коммуникации, стремлением говорящих к реальному или вымышленному усилению выразительности речи [14, с. 27].

В данной работе анализу подвергаются лексические неологизмы, для выявления которых нами проводилось фронтальное исследование словарей новых слов [17; 18; 19]. При отборе материала мы исходили из того, что в процессе конверсии могут участвовать слова любой части речи при условии омонимии основных форм производящего и производного слов, а также промежуточные образования, принадлежащие к зоне «слово – словосочетание».

Глаголы-неологизмы способом конверсии образуются по следующим моделям: **N→V, A→V, Prep→V**. Наибольшее количество слов дает модель **N→V** (67 слов), последние две модели представлены единичными примерами (1 и 2 слова соответственно), что ограничивает возможности выявления закономерностей использования этих моделей. Существительные способом конверсии образуются по моделям: **V→N** (21 слово), **A→N** (25 слов), **Phrasal Verbs→N** (57 слов). В значительно меньшей степени исходной основой для конверсивных существительных выступают глагольные фразы **Verbal Phrases→N**, (5 слов). Прилагательные